

Розділ 4

ПЕРЕКЛАДИ

Псевдо-Платон

ПРО СПРАВЕДЛИВЕ

(вступне слово, переклад з давньогрецької та коментарі Іллі Бея)

Перший переклад українською мовою безпосередньо з грецької короткого сократичного діалогу невідомого автора «Про справедливе». Тут Сократ зі своїм співбесідником намагаються відшукати відповідь на питання, що є справедливим. Вміння визначати справедливе порівнюється з іншими вміннями.

Ключові слова: справедливе, Псевдо-Платон, Сократ, сократичний, діалог.

Псевдо-платонівський сократичний діалог невідомого автора *Про справедливе* здебільшого складається з аргументів, запозичених з діалогів справжнього Платона. Єдина оригінальна ідея твору (373с–е): Сократ заявляє, що судді розсуджують щодо справедливого та несправедливого, говорячи, тобто використовуючи слово, так само, як зважувачі користуються вагою, а вимірювачі – мірою. Устами Сократа автор задає питання, котре залишає без відповіді: «Якщо мова, суддівське вміння та суддя розрізняють справедливе та несправедливе, що ж тоді справедливе та несправедливе?».

В платонівських діалогах питання справедливості піднімається вельми часто. Найбільший твір Платона навіть називається *Держава, або Про справедливість*, він весь присвячений пошуку відповіді на питання, чим справедливість власне є. Цією темою займалися й такі сучасники та учні Платона як Спевсіпп, Ксенократ Халкідонський та Гераклід Понтійський, втім, їхні твори до нас не дійшли.

Під час роботи над українським перекладом були використані:

– англійський переклад: *The Works of Plato. A new and literal translation / By George Burges, M. A., Trinity, Cambridge.*– London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, 1854.

- чеський переклад: *Platón. Epinomis. Minós. Kleitofón. Pseudoplatonika. Epigramy / Preklad Frantiska Novotného.*– Praha: OIKOYMANH, 1997.

– російський переклад: *Платон. Диалоги / Пер. с древнегреч.; Сост., ред. и авт. вступит. статьи А. Ф. Лосев; авт. примеч. А. А. Тахо-Годи.*– М.: Мысль, 1986.

Грецький текст наводиться за виданням: *Plato. Platonis Oper / ed. John Burnet.*– Vol. 5, Oxford. 1900. Пагінація за стефанівським виданням.

<372a, bis> – Чи ти можеш сказати нам, що таке справедливе? Чи ти не вважаєш це вартим того, щоб поговорити про це?

- Як на мене, то навіть дуже [варте].
- То що ж воно таке?
- Чи не інше ніж те, що вважається справедливим?
- Не [відповідай] мені так; але якщо ти питаєш мене, що таке око, я відповів би, що це те, чим ми дивимось, а якщо ти мене нукатимеш показати, я покажу тобі, і якщо питаєш мене про ім'я душі, я скажу тобі, що нею ми пізнаємо; якщо ж ти знову питаєш мене, що таке голос, я скажу тобі, що ним ми розмовляємо. Отже, і ти мені поясни, що таке справедливе, для чого воно використовується, так само як і те, про що я щойно запитував.
- Звісно, я не можу тобі так відповісти.
- Але оскільки ти не можеш цього, можливо, це буде легше знайти так: нуж бо, споглядаючи більше та менше, чим ми їх визначаємо, чи не мірою?
- Так.
- А за допомогою міри котрим умінням? Чи не <373а> вимірювальним?
- Вимірювальним.
- А щодо легкого та важкого? Чи не вагою?
- Так.
- А за допомогою ваги котрим умінням? Чи не зважувальним¹?
- Звісно ж.
- Нуж бо, споглядаючи справедливе та несправедливе, котрим знаряддям ми це визначаємо, а за допомогою цього знаряддя котрим головню умінням? Чи і так тобі це неясне?
- Ні.
- Тоді знову звідси. Якщо ми сперечатимемось про більше та менше, хто нас розсудить? Чи не вимірювачі?
- Так.
- А про те, чого багато і <373b> мало, хто розсудить? Чи не обчислювачі?
- Хто ж інший?
- Якщо ж ми сперечатимемось один з одним про справедливе та несправедливе, до кого підемо, хто нас щоразу розсуджуватиме? Скажи!
- Чи ти про суддю² говориш, Сократе?
- Ти правильно зрозумів. Тоді давай-но, спробуй сказати, що саме роблять вимірювачі, розсуджуючи про велике та мале, чи не вимірюють?
- Так.
- А про важке та легке, чи їх не зважують?
- Звісно, зважують.
- А про те, чого більше і менше, чи їх не обчислюють?

- Так.
- А щодо <373с> справедливого та несправедливого? Відповідай!
- Не можу.
- Скажи, [що про них] говорять.
- Так.
- Отже судді, коли розсуджують між нами, судять про справедливе та несправедливе?
- Так.
- А вимірювачі про мале та велике, вимірюючи, оскільки міра є те, чим [такі речі] розрізняють.
- Авжеж.
- Отже, і зважувачі про важке та легке, зважуючи, оскільки вага є те, чим [такі речі] розрізняють.
- Так, є.
- І обчислювачі про велике та мале, обчислюючи, оскільки число є тим, чим [такі речі] розрізняють.
- Авжеж.
- Отже, судді, говорячи³, як ми щойно визнали, розсуджують про справедливе та несправедливе, оскільки мова є те, чим [такі речі] розрізняють.
- Добре говориш, Сократе.
- Тобто це – правда. І саме мова, як здається, є те, чим розрізняються справедливе та несправедливе.
- Виявляється, що так.
- Що ж таке справедливе та несправедливе? Нехай нас хтось спитає, якщо міра, вміння вимірювати та вимірювач розрізняють більше та менше, то що ж таке більше та менше. Ми відповімо, що більше перевищує, а менше є перевищене. Якщо тоді вага, вміння зважувати та зважувач перевіряють важке та легке, що ж таке важке та легке? Ми відповімо, що вниз на терезах схиляє важке, а вгору [підіймається] легке. Нехай нас хтось спитає, якщо мова, суддівське вміння та суддя розрізняють справедливе та несправедливе, що ж тоді справедливе та несправедливе? Чи зможемо ми відповісти? Чи ще цього не можемо сказати?
- Не можемо.
- Як ти вважаєш, самовільно чи несамовільно мають люди це несправедливе? Я ж вважаю так. Як ти вважаєш, самовільно чи несамовільно вони чинять несправедливе та є несправедливими?
- Як на мене, самовільно, Сократе, бо вони лихі.
- Отже, ти вважаєш, що люди самовільно лихі та несправедливі?
- Авжеж. А чи ти ні?

- Ні, якщо вірити в чомусь віршотворцеві.
- Котрому віршотворцеві?
- Котрий сказав: «Ніхто своєю волею не є лихим, і ніхто проти волі – блаженним»⁴. Але, Сократе, добре говорить давня приказка, що піснярі багато оманюють⁵.
- Я б здивувався, якби цей пісняр оманював. Тож, як маєш час⁶, поміркуймо, чи він говорить правду, чи брехню.
- Так, маю час.
- Тож, ти вважаєш за справедливе брехати чи говорити правду?
- Звісно, правду.
- Отже, брехати – несправедливо.
- Так.
- А обдурювати чи не обдурювати?
- Вочевидь, не обдурювати.
- Отже, обдурювати – несправедливо.
- Так.
- Що ж далі, справедливо шкодити чи допомагати?
- Допомагати.
- Отже, шкодити – несправедливо?
- Так.
- <374c> Тобто справедливо говорити правду, не обдурювати та допомагати, а брехати, шкодити та обдурювати несправедливо.
- Зевсом присягаюся, так і є.
- І навіть ворогів?
- Аж ніяк.
- Навпаки, шкодити ворогам справедливо, а допомагати – несправедливо.
- Так.
- Тобто і, обдурюючи, справедливо шкодити ворогам?
- Як би ні?
- А брехати, аби обдурити їх та нашкодити їм? Чи це не справедливе?
- <374d> Так.
- Що ж, а допомагати друзям справедливо, чи не так?
- Авжеж.
- А чи обдурюючи, чи не обдурюючи на їхню користь?
- І обдурюючи, заради Зевса!
- Тобто і, обдурюючи, допомагати справедливо, але не брешучи? Чи навіть брешучи?
- І брешучи, справедливо.
- Отже виходить, як здається, брехати та говорити правду і справедливе,

- і несправедливе.
- Так.
- А також не обдурювати та обдурювати – і справедливе, і несправедливе.
- Здається.
- І шкодити та допомагати і справедливе, і несправедливе?
- Так.
- Таким чином, як здається, всі <374e> ці речі і справедливі, і несправедливі.
- Мені це так уявляється.
- Послухай-но. Я маю одне око праве та одне ліве, як і інші люди?
- Так.
- Одну праву ніздрю та одну ліву?
- Так і є.
- Одну праву руку і одну ліву?
- Так.
- Тоді, називаючи одні [частини] мого [тіла] правими, а інші – лівими, якби я спитав тебе про них, ти би сказав мені, що одні є з правого боку, а інші – з лівого?
- Так.
- Нуж-бо, оскільки ти одне і те ж назвав і справедливим, і несправедливим, скажи, <375a> що саме є справедливе, а що – несправедливе?
- Тоді мені здається, що кожна [річ], що відбувається по-належному й у слушний час є справедлива, а що не по-належному – несправедлива.
- Добрий маєш погляд. Отже, той, хто по-належному чинить кожне з цього, той чинить справедливо, а хто не по-належному – несправедливо?
- Так.
- Отож, той, хто чинить справедливе, є справедливим, а той, хто несправедливе, – несправедливим?
- Так і є.
- Хто ж той, що по-належному й у слушний час є вправним, аби різати, припікати та викликати схуднення?
- Лікар.
- Бо володіє <375b> вмінням, чи через щось інше?
- Бо володіє вмінням.
- Хто ж той, що по-належному є вправним, аби підпушувати, орати та садовити?
- Рільник.
- Бо володіє вмінням, чи через щось інше?

- Бо володіє вмінням.
- А чи не так і з рештою речей? Хто володіє вмінням, той вправний, та потрібне чинить по-належному й у слушний час, а хто не володіє вмінням – ні.
- Так є.
- Отже, щоб і брехати, і обдурювати, і допомагати той є вправним, хто володіє вмінням, та кожну з цих речей чинить по-належному й у слушний час, а хто не володіє вмінням – ні?
- <375c> Маєш рацію.
- А той, хто чинить по-належному, і є справедливий?
- Так.
- І чинить це все через уміння.
- А як інакше?
- Тобто справедливий є справедливим через володіння вмінням.
- Так.
- Тож, несправедливий є несправедливим через протилежне справедливому?
- Звісно.
- А справедливий – справедливим через мудрість.
- Так.
- Отже, через невігластво несправедливий є несправедливим.
- Виходить, так.
- Здається, прашури залишили нам, що мудрість – це справедливість, а невігластво – <375d> несправедливість.
- Схоже на те.
- Але ж чи люди є невігласами самовільно чи несамовільно?
- Несамовільно.
- Тоді і несправедливі вони несамовільно?
- Звісно.
- А несправедливі – лихі?
- Так.
- Отже, вони несамовільно лихі та несправедливі?
- В усьому так.
- Чинять несправедливість через те, що вони несправедливі?
- Так.
- Тож, ненавмисно?
- Авжеж.
- Але навмисне не виникає через навмисне.
- Звісно, ні.

- А вчинення несправедливого виникає через існування несправедливого.
- Так.
- А несправедливість ненавмисна.
- Ненавмисна.
- Отже, несамовільно [люди] чинять несправедливість, та є несправедливими й лихими.
- Несамовільно, це ж зрозуміло.
- Отже, пісняр не збрехав.
- Здається, що ні.
-

Примітки

- ¹ Приклад цього уміння Сократ наводить і в діалозі *Хармід* 166 та нижче.
- ² В грецькій мові слово *dikastes* (суддя), є однокорінним зі словом *dike*, первісне значення котрого – «звичай, побут, уклад», але серед його значень є і «право, закон», і «справедливість», і «вирок», і «судова справа», і навіть «покарання». Прикметник *dikaios* має в першу чергу значення «чесний, справедливий» і «справжній».
- ³ Можна перекласти і як «вживаючи слово», «словом».
- ⁴ Можливо, це вірш Солона. Його наводять також Аристотель в «Нікомаховій етиці» III, 6 (1113b, 14-15), що Віктор Ставнюк переклав як «Ніхто по своїй волі не поганий (підлий) і проти волі не блаженний», та Епіхарм (DK 23B7). Аза Тахо-Годі в примітках до російського перекладу цього діалогу, що його виконала Сесіль Шейнман-Топштейн, помилково вказує, що цей вірш не зустрічається ніде інде.
- ⁵ Авторство цієї приказки схоліастом приписується Філохорові (*Amnida* I), Солону (*Елегії*) чи Платону. Див. Plato. *Dialogi* / Ed. C. Fr. Heermann. – Lipsae, 1902, t. VI, p. 392.
- ⁶ Цікаво, що перше значення слова *skole*, від якого походить і наше «школа», – це саме «дозвілля», «вільний час». Пізніше цим словом почали назвати те, чим цей час заповнюється, тобто «вчені бесіди» та «учбові заняття», аж поки виникло й сучасне значення, діаметрально протилежне первісному.

Псевдо-Платон

О СПРАВЕДЛИВОМ

(вступительное слово, перевод с древнегреческого и комментарии Ильи Бая)

Первый перевод на украинский язык непосредственно с греческого краткого сократического диалога неизвестного автора «О

справедливом». Здесь Сократ со своим собеседником пытаются найти ответ на вопрос, что является справедливым. Умение определять справедливое сравнивается с другими умениями.

Ключевые слова: справедливое, Псевдо-Платон, Сократ, сократический, диалог.

Pseudo Plato

ABOUT JUSTICE

(foreword, translation from old Greek language and commentaries by
Ilya Bey)

First Ukrainian translation directly from Old Greek of the short Socratic dialogue *About justice* by an unknown author. Here Socrates and his companion trying to find the answer to what is justice. The ability to determine the justice compared with other skills.

Keywords: fair, Pseudo-Plato, Socrates, Socratic, dialogue.

Розділ 5

ПОЕЗІЇ